

Keller, Jan

O vztahu k přírodě : (velké hodnoty, drobná očekávání a rozložení postojů v populaci)

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. G, Řada sociálněvědná. 1995, vol. 44, iss. G37, pp. [65]-75

ISBN 80-210-1409-1

ISSN 0231-5122

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/111600>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JAN KELLER

O VZTAHU K PŘÍRODĚ

(Velké hodnoty, drobná očekávání a rozložení postojů v populaci)

Ve svém nedokončeném výzkumu Josef Vavroušek sestavil přehled hodnotových orientací vyjadřujících různé aspekty přístupu ke světu u člověka našeho civilizačního okruhu (Vavroušek 1995). Oproti dnes převládající realitě, kdy dominuje spíše hodnota bezprostředního zisku, zatímco hledisko zodpovědnosti za dlouhodobější důsledky vlastního jednání bývá odsunuto či potlačeno, vyzvednul hodnoty alternativní, které stojí blíže ideálu udržitelného způsobu života.

Hodnoty této obecnosti se ovšem neodrážejí v našem jednání bezprostředně. Oba typy hodnot vstupují v různé míře do očekávání, která světu každodenně adresujeme a podle nichž se v běžném životě chováme. Naše každodenní očekávání vyjadřují, co považujeme my sami za dosažitelné ve svém osobním životě, s čím počítáme a čeho se chceme naopak vyvarovat.

Rozdíl mezi neosobními hodnotami, k nimž se respondenti veřejně přihlašují, a osobními očekávaními, kterými se řídí ve svém soukromém životě, není zdaleka zanedbatelný. Naše běžná očekávání vyjadřují, v jaké míře jsme ochotni a připraveni zapracovat velké hodnoty například typu lásky, pokory či úcty k přírodě do našich každodenních strategií. Ty mívají ráz spíše pragmatický. I když pro většinu lidí může mít příroda, láska či zdraví význam skutečně enormní, jejich každodenní jednání se může z mnoha důvodů řídit docela jinými prioritami. Tyto lidi nemusíme považovat hned za pokrytce. Dříve než budou mít čas věnovat se svým preferovaným hodnotám, musejí velmi často vykonat spoustu všední práce, která s ochranou přírody, s láskou ani se zdravím příliš společeného mít nemusí.

Jsou to právě v minulosti ustavené a den po dni naším jednáním reprodukované společenské mechanismy, co ve významné míře určuje, nakolik budou do našich každodenních očekávání vstupovat hodnoty nepříznivé a nakolik hodnoty příznivé trvale udržitelnému životu. Nečtiňme si proto iluze o snadnosti významnější hodnotové reorientace. Pravidelnou součástí běžných lidských očekávání je totiž také odhad toho, nakolik nám naše osobní situace, druzí lidé a společnost

jako celek vůbec umožní naše nejryzejší hodnoty realizovat. A tento odhad bývá velice střízlivý.

Pokusme se nejprve naznačit, které faktory utvářející půdorys moderní společnosti snižují šanci, že lidé budou do svých očekávání ve významnější míře schopni zapracovávat právě hodnoty typické pro existující představy o udržitelné společnosti.

I. Vztah člověka k přírodě

Lidská očekávání jsou v této poloze formována především ekonomickými tlaky, které zatím plně vycházejí z předpokladu, že příroda a vše přírodní má nižší hodnotu než to, co bylo vymyšleno člověkem a vyrobeno jeho rukama. Tento v podstatě kořistnický vztah k pouhé přírodě je úzce spjat s názorem, podle něhož člověk přírodu svým přetvářením vlastně zušlechťuje. V této optice se musí jevit vědomí hlubší sounáležitosti s přírodou jako mentálně nižší postoj ve srovnání s čistě instrumentálním přístupem.

Zcela běžnou součástí tohoto postoje jsou mimo jiné rozšířené stereotypy, podle nichž například pohyb po vlastních nohou je méněcenný ve srovnání s pohybem v autě, život ve venkovském prostředí méně hodnotný než život ve velkoměstě a podobně. Významná část těchto stereotypů je narušována právě příznaky ekologické krize, která se projevuje v prostředí velkých měst a dálnic přednostně. Lze předpokládat, že v okamžiku, kdy se kontakt s relativně neporušenými ostrůvky přírody stane ještě nedostatkovějším statkem, než je dnes, může dojít k proměně očekávání, v nichž větší váha bude přisouzena právě hodnotám přírody. Zároveň není vhodné na příchod tohoto okamžiku pouze pasivně vyčkávat, nechceme-li, aby se kontakt s neporušenou přírodou změnil z bývalé samozřejmosti pouze v privilegium nejbohatších.

2. Vztah lidského individua ke společnosti

Klíčovým problémem tohoto vztahu je převládající nízká úroveň pocitu zodpovědnosti jednotlivce za dění ve „velké společnosti“. Tento problém je v různé míře přítomen ve všech typech moderní centralizované společnosti. Naše každodenní očekávání jsou v této souvislosti tvarována především rozšířeným pocitem naprosté nesouměřitelnosti sil a prostředků běžného jednotlivce se silami a prostředky, jimiž disponuje komplexní společnost. I v rozlohou malých státech, jsou-li přísně centralizovány, bývá tento nepoměr zcela zřejmý.

V této situaci jsou pak případné ohledy na výrazně anonymní celek vnímány jako postoj málo odměňující v porovnání se starostmi výhradně o své soukromí. Více entuziasmu, altruismu a solidarity může do očekávání proniknout pouze jako součást přiblížení moci k řadovým občanům. Je krajně obtížné solidarizovat se s lidstvem, mnohem snažší je solidarizovat se s lidmi v určité lokalitě či regionu. Náklady vynaložené na solidaritu s druhými se vracejí přímo úměrně tomu, nakolik jsou vztahy k těmto druhým průhledné a má vlastní místo mezi nimi viditelné. Dokud nedojde k účinné decentralizaci především v oblasti politické-

ho rozhodování, pocit zodpovědnosti za celek se do pragmatických lidských očekávání může stěží promítnout.

3. Vztah k toku času a smyslu dějin

V podmínkách moderní společnosti došlo v souvislosti s jednostranným rozvojem individualismu k jakési privatizaci ve vnímání času. Vytratilo se pouto, které v dřívějších dobách dokázalo propojit čas individuálního života s plynutím velkého času měřeného od vzniku světa až po jeho naplnění.

Individuální lidský život už není významným článkem v řetězci generací, nepropojuje zemřelé předky s dosud nenarozenými potomky.

Čas se stal jedním z kritických nedostatkových zdrojů v dimenzi izolovaného lidského života a právě možnost jeho úspor má legitimizovat velkou většinu technických inovací, které jsou nositeli ekonomického růstu. Právě v této rovině vyjevuje ovšem směřování moderní společnosti mnohé ze své absurdity. Lidé vtaženi do koloběhu výroby a spotřebovávání věnují stále více času zhotovování a obstarávání věcí, jejichž hlavním účelem je šetřit jejich vzácný čas. Přitom ti, kdo mají času relativně nejvíce, tedy například důchodci a nezaměstnaní, stojí prestižně mnohem níže než ti, kdo se po celé dny pachtí, aby zlomek svého času ušetřili. Pokud by se měl faktor času promítnout do lidských očekávání v méně pokroucené podobě, prokázala by se tím zároveň falešnost spojení mezi ekonomickým růstem a skutečnou kvalitou života.

4. Vztah ke smyslu vlastního života

To, že smysl života je často hledán v hromadění peněz a ve zvyšování osobní spotřeby, není náhodné. Trochu paradoxně je to důkazem toho, že i pro ty největší individualisty mezi námi zůstává stále ještě důležité, jaký obraz o sobě vyčtou z očí druhých. Důraz na ostentativní konzum se do našich očekávání dostává prostřednictvím sociálních mechanismů, které určují výši prestiže jednotlivců a celých skupin. Dnes tyto mechanismy jednoznačně preferují spotřebu materiálních statků v jejich nejrozmanitějších a často velmi plynutlivých podobách.

Pokud se tyto mechanismy nezmění, bude každý projev dobrovolné skromnosti daného člověka v očích druhých společensky deklasovat a odsouvat na sám okraj „normální společnosti“ mezi ostatní neúspěšné marginály. Viditelné znaky společenského úspěchu působí natolik svůdně, že jen málokdo je ochoten zamýšlet se nad tím, zda člověk žijící skromně tímto způsobem žít chce, anebo tak žije jen z nedostatku jiných možností. „Společnost“ si své vnější znaky úspěšnosti velice pečlivě hlídá a trvá na nich. Masovější rozšíření dobrovolné skromnosti by totiž mohlo vést ke krachu tržních mechanismů v jejich dnešní podobě. Pokud je dnes dobrovolná skromnost zatím tolerována, pak proto, že její mizivý rozsah a negativní ocenění ze strany většinové společnosti zatím nijak neohrožuje vydatnost celkového toku zboží a služeb. Může to znít poněkud překvapivě, ale vztah ke smyslu našeho vlastního života je v této souvislosti

spoluurčován mimo jiné obchodními zájmy, a to zvláště velkých nadnárodních firem, pro které je právě masivní proud zboží hlavním měřítkem a zdrojem jejich úspěšnosti.

5. Vztah ke svobodě a odpovědnosti

Z ekologického hlediska stojí v základu našeho běžného chápání svobody možnost intervenovat bez zábrán do dění v okolním světě a přisvojovat si zisky z těchto intervencí. Tato výsada je omezována pouze ohledem na právo druhých provádět totéž. Pouze tato jediná omezující podmínka vstupuje také do našich běžných očekávání. To, co do nich již nevstupuje, je úcta vůči běhu věcí nezávislému na našich momentálních tužbách a přáních, stejně tak jako jakákoliv úcta vůči řádu nezávislému a nadřazenému našemu momentálnímu profitu. Ve vztahu k jiným živým bytostem se takto agresivně pojatá lidská práva mění v nástroj kruté nesvobody a téměř všeobecně tolerované manipulace.

Zcela rutinní součástí našich očekávání je přitom přesvědčení, že člověk stojí vysoko nad ostatními živými tvory. Toto přesvědčení samo o sobě není neopodstatněné. Naše dosavadní jednostranné pojmání svobody nás však vede k tomu, abychom si osvědčovali svoji nadřazenost především masakrováním ostatních forem života, mnohem méně již schopností přejímat zodpovědnost za osudy jiných živých tvorů. Odvrácenou stranou příliš úzkého chápání lidských práv se tak příliš často stává více či méně systematická genocida ostatních forem života.

6. Vztah k úrovni našeho poznání

Instrumentální schopnosti našeho rozumu, naše schopnost používat druhé věci i druhé lidi jen jako nástroje pro dosahování našich cílů, stojí přímo u kořene růstu lidských očekávání. Technická řešitelnost problémů je přitom mylně ztotožňována s jejich postupným odstraňováním. V důsledku omezené lidské racionality bývá však vyřešení každého problému doprovázeno zpravidla vznikem nechtěných problémů vedlejších. Běžná technická opatření mívají většinou dlouhou řadu nechtěných důsledků. Tyto nechtěné důsledky našich rozhodnutí, které jsou cenou za technické vyřešení určitého problému, nebývají ekologicky neutrální. Právě dnešní environmentální hnutí se do značné míry rozvíjí jako pokus o registraci a nápravu neblahého dědictví řešení minulých problémů. Je tomu tak proto, že velká část domněle úplného vyřešení spočívá pouze v přesunutí nákladů z řešitele na přírodu. Schopnosti přírody velkoryse dotovat tento způsob řešení našich problémů postupně klesá. Tato varovná skutečnost se do našich každodenních očekávání dosud prakticky nepromítla a náš postoj ke světu v tomto bodě není příliš ovlivněn. Právě odkaz na vědu a techniku naopak až dosud slouží jako jedno velké alibi pro stupňování našich dalších očekávání všeho druhu.

7. Vztah k vlastnímu životu

Oslabení pudu sebezáchovy lidstva jako celku, o kterém se dnes stále častěji hovoří, souvisí se selektivitou našich očekávání. Jsou formulována způsobem, který umožňuje privatizovat přínosy z našich aktivit a rozkládat příslušné náklady na druhé lidi, na společnost jako celek a v neposlední řadě i na přírodu. Pouze díky této logice je možné například provozování osobního automobilismu v masovém měřítku či využívání jaderných elektráren s životností několika málo desítek let a s dopady řádu tisíců let. Právě tato velkorysá dělba profitu a zodpovědnosti blokuje pud sebezáchovy, neboť ho jako krajně nepohodlnou nákladovou položku přenáší na druhé. Toto ve skutečnosti krajně hazardní chování je v našich ideologiích alespoň fiktivně zmírňováno tím, že garantováním šťastného výsledku jsou pověřovány víceméně iluzorní konstrukty typu neviditelné ruky trhu, moudrosti kolektivního rozumu, či předpokládaná neohraničenost možností vědeckého poznání. Podobné mýty slouží jako vcelku spolehlivé alibi, které doprovází a kryje povážlivý úbytek osobní zodpovědnosti moderního člověka za celek, ať již je jím společnost, anebo příroda.

8. Vztah k budoucím generacím

Nízká míra zodpovědnosti vůči budoucím generacím je neuralgickým bodem moderní etiky. Souvisí to s tím, že lidská očekávání pěstovaná v atmosféře vyjpatého individualismu a zesvětštění světa nejenže nepřesahují časový horizont jedné generace, ale z „technických důvodů“ se pohybují zpravidla v horizontu jen několika málo let. Mezi takové technické důvody patří například obtíže s předvídaním budoucích cen, které mají vliv na naše ekonomické jednání, dále nízká zodpovědnost politiků za vše, co přesahuje délku jejich volebního období, kromě toho také urychlování doby obratu inovací všeho druhu a podobně. Navíc již zmíněný alibismus poskytovaný mýtem o údajně neomezených schopnostech lidského poznání umožňuje přenášet náklady za naše dnešní zisky v nemalé míře na budoucí generace, jako na přírodu.

Generace, které žijí právě nyní, mají ovšem jedinečnou šanci přetrhnout pouto mezigenerační nezodpovědnosti, které s sebou moderní společnost nese. Jejich šance pramení z toho, že mohou v dosud nebyvalé míře přehlédnout obrovskou tíhu rizik, k jejichž kumulaci dosavadní vývoj dospěl. Do našich každodenních očekávání se možný posun promítá zatím zcela nedostatečně. Má-li dojít k rozhodnému obratu, musel by začít právě zde.

9. Vztah k odlišným názorům a jiným civilizacím

V rovině běžných očekávání mívá tento rys mentality našeho kulturního okruhu nejčastěji podobu hluboké neochoty dělit se o vlastní výhody s příslušníky jiných etnik, kultur a ras či jakýchkoliv menšin. Na druhé straně je zde velká ochota přenášet právě na tyto menšiny náklady plynoucí z řešení našich vlastních problémů. V extrémní poloze mohou mít tyto náklady podobu „obětních beránek“, kdy jisté etnikum či jistá menšina má být potrestána za naše

vlastní chyby a za naše vlastní viny, jež jsou na ni přeneseny. Podobný mechanismus je ostatně v činnosti také tam, kde jsou například ekologové či aktivisté environmentálních hnutí obviňováni z agresivity, netolerantnosti, z velikášství, z pýchy a nedostatku pokory, tedy vesměs z hříchů, které tvoří výraznou část profilu mentality naší euroamerické civilizace. Obviňování a trestání ekologů za tyto a podobné prohřešky má mít obvyklou očistnou funkci pro ty, kdo se těchto hříchů skutečně dopouštějí.

10. Vztah k věcem společným

Infantilizace společnosti přihlížející velkým činům vysokých státníků a ekonomů pečujících nezištně o blaho lidu patří ke standardním prostředkům dramatizace mocenských vztahů uvnitř moderní společnosti. Zvláště pikantním se toto představení stává, je-li současně doprovázeno rétorikou liberalismu a poukazem na svrchovanou zodpovědnost každého člověka za jeho vlastní osudy. O tom, nakolik hluboce pronikly stereotypy tohoto rázu do našich běžných očekávání, nejlépe svědčí obrovské potíže, za nichž se rodí samosprávné struktury občanské společnosti, stejně tak jako minimální účast občanských hnutí na politickém rozhodování v zemi. Krystalizace nadějných hnutí do podoby centralizovaných a centralistických politických stran konzervuje to nejméně perspektivní, co lze napodobit ze struktury otevřené společnosti.

Ve všech případech se tedy ukazuje, že volba hodnot slučitelných s udržitelnou společností je dosud mocně blokována mechanismy působícími do značné míry protikladně. Dlouhodobější neudržitelnost popsaného stavu paradoxně příliš nebrání tomu, aby se lidé momentálně nepodíleli zpravidla mnohem aktivněji a činoroději na aktivitách dlouhodobě neperspektivních než na činnostech alternativních. V současné době existuje například mnohem více systematicky institucionalizovaných příležitostí, a tedy také více možných voleb, jak rozvíjet svoji činnost v kontextu osobního automobilismu a tvrdé turistiky, než jak být aktivní méně devastujícím způsobem. Tato situace může budit falešné zdání, že nejvíce slučitelná s udržitelným způsobem života je naprostá pasivita. Ve skutečnosti je dosavadní převaha aktivit, jež považujeme z ekologického hlediska za neudržitelné, podporována tím, že jsou pro provozovatele zpravidla finančně výhodnější. Ekologicky vstřícná daňová politika by tuto situaci podstatně změnila.

Společenská atmosféra nepřející příliš rozvoji ekologicky únosnějších aktivit je podporována také programovým zaměřením masových médií, která představují jako mediální hrdiny zpravidla jako individua orientovaná právě na hodnoty prvního typu. Ti, kdo se přesto věnují činnostem inspirovaným hodnotami alternativními, mohou mít naopak častěji dojem, že na tuto orientaci společensky doplácí vlastní marginalizací. Vcelku tak lze konstatovat, že zatímco činnosti inspirované hodnotami spjatými s neudržitelným směřováním jsou veřejnosti prezentovány jako osvědčené způsoby inteligentního zvládnutí reality, činnosti orientované na hodnoty alternativní jsou naopak považovány za méně produk-

tivní. Nezmění-li se tyto tendence, nelze seriózně předpokládat, že by mohlo dojít k výraznějšímu zvratu v typu praktických očekávání členů naší společnosti, a to bez ohledu na jimi proklamované nejvyšší hodnoty.

Rozložení postojů v populaci

Pokoušíme-li se empiricky zmapovat vztah lidí k přírodnímu prostředí, zpravidla zjišťujeme, že úcta k přírodě u většiny z nich figuruje na předním místě jejich hodnotového žebříčku. Jen ojediněle se setkáme s tím, že by dotazovaní měli k přírodě postoj zcela lhostejný či snad dokonce otevřeně odmítavý.

Tato verbalizovaná hodnotová orientace ovšem často kontrastuje nejen s praktickým chováním, jež příliš úcty k přírodě neprozrazuje, ale i s běžnými očekávanými, které se pravidelně pohybují v mnohem pragmatičtější rovině, než o jaké vypovídá právě zjišťování obecných hodnotových orientací.

Celá věc se dále komplikuje tím, že postoje lidí vůči přírodnímu prostředí a vůči přírodě obecně nejsou jednorozměrné. Nelze je seřadit na jednoduché škále, která by sahala od bezmezné úcty k přírodě až řekněme po opovrhování vším, co nenese pečeť lidského ducha. Postoje lidí vůči přírodě se pohybují přinejmenším ve dvou odlišných dimenzích. Jednou z nich je hloubka vědomí ekologické krize, druhou je ochota osobně se angažovat při jejím řešení. Problém je v tom, že ani samotné tušení naléhavosti ekologické krize nemusí vést z mnoha různých důvodů k odhodlání osobně učinit cokoliv, co by mohlo vést k jejímu zmírnění, třebaš by to bylo v míře nepatrné. Touto skutečností je dále komplikován již zmíněný rozpor mezi udávanými obecnými hodnotami a zcela praktickou životní orientací.

Promateriální a postmateriální orientace

Lidé v nejbohatších zemích mohou svou konzumní orientací kompenzovat celou řadu naléhavých vnitřních nenaplněných potřeb. Kromě toho jim konzumní úspěšnost skýtá záruku vyšší pozice ve společenské hierarchii. Německý sociolog G.Scherhorn ve svém nedávném výzkumu (Scherhorn 1993) nazývá tento složitý komplex příčin konzumního chování promateriálním postojem, zatímco jako postoj postmateriální označuje jednání těch, kteří jsou si vědomi nevýhod konzumní orientace i ceny, kterou je nutno platit za výhradní orientaci právě na materiální statky a blahobyt. Scherhorn předpokládá, že lidé, kteří jsou si vědomi rubu konzumní orientace, mají větší předpoklady pro rozvinutí environmentálně citlivějších vzorců jednání i větší předpoklady pro to, aby byli schopni ocenit hodnotu přírody uchráněné před necitlivými lidskými zásahy.

Scherhornovo schéma, které kombinuje náchylnost ke konzumní orientaci s mírou zodpovědnosti za přírodu, navíc naznačuje možnost existence výrazné

skupiny těch, kdo správně tuší přítomnost ekologické hrozby, to je však zároveň neodrazuje od sledování konzumní orientace.

	konzumní orientace			
		-		+
zodpovědnost za přírodu	+		1	3
	-		4	2

Scherhornova typologie může posloužit jako dobré východisko pro úvahy o skutečné míře ekologické citlivosti populace i pro úvahy o možnostech mobilizace těch, kteří se mohou stát perspektivními spojenci ekologů a ekologických iniciativ.

ad 1) Jedná se o lidi, kteří jsou si vědomi vážných environmentálních i sociálních problémů, jimž je vystavena moderní společnost a kteří jsou připraveni osobně v různé míře participovat na jejich zmírňování. Tito lidé zpravidla nepřeceňují zisky, jež by jim plynuly z konzumní orientace. Scherhorn odhaduje, že v současném Německu tvoří tato skupina zhruba 20% veškeré populace.

ad 2) Opačný pól představuje skupina vyloženě promateriální orientace, která svou závislost na konzumu není zatím ochotna mírnit žádnými ohledy environmentálního, ale ani sociálního charakteru. Autor odhaduje počet těchto lidí, jejichž obzor se zcela překrývá s prostorem jejich konzumních možností, na 25% ze současné německé populace.

ad 3) Tito lidé vedou dosud výrazně konzumní způsob života, nejsou však necitliví vůči signálům o ohrožení přírody. Domnívají se ovšem, že environmentální rizika mohou být odstraněna, aniž by se to muselo dotknout jejich konzumní úrovně. Věří v možnosti nových technologií a dalšího ekonomického růstu. To jim umožňuje doufat, že za své materiální výhody nebudou muset platit žádnou cenu. Skupina těchto optimistů je v populaci zastoupena nejčteněji, Scherhorn odhaduje jejich podíl na 30%.

ad 4) Tito lidé stojí zcela na okraji jak z hlediska informovanosti o ekologických problémech, tak také z hlediska svých konzumních možností. Chovají se ekologicky spíše jen proto, že k jinému chování nedostali příležitost. Jejich podíl autor odhaduje na 25% z veškeré zkoumané populace.

Podle Scherhorna se skupiny č.2, 3 a 4 vyznačují nižší mírou vzdělání, nižšími příjmy a nižším stupněm uspokojení profesí než skupina orientovaná postmateriálně. Význam jeho studie spočívá mimo jiné v tom, že ukazuje, nakolik určité iluze či prostá nevědomost, nikoli tedy pouze otevřeně cynický egoismus mohou blokovat rozvoj environmentálně citlivějších postojů uvnitř populace s vysokou průměrnou životní úrovní. (Sustainable 1995)

Deklarovaná úcta k přírodě a orientace na konzum

Úcta k přírodě se vyskytuje pravidelně na špici hodnot výzkumů hodnotových orientací. Platí to i pro výsledky výzkumu, jenž z podnětu Josefa Vavrouška provedl koncem roku 1994 institut Factum. Také zde se hodnota „úcta k přírodě a jejím zdrojům, odpovědnost člověka vůči přírodě“ umístila na prvním místě, zatímco hodnota „ekonomický růst, zvyšování příjmů a materiální životní úroveň“ skončila v polovině pole devíti sledovaných hodnot.

Jednou z možností, jak alespoň přibližně zmapovat rozložení postojů v populaci, je porovnat postoje k oběma uvedeným hodnotám u různých společenských skupin. Docházíme pak k následujícímu výsledku. (Tabulka ukazuje pořadí, v jakém se zmíněné sociální kategorie vyslovily k oběma hodnotám.)

	Úcta k přírodě	Růst konzumu
rolník	1	2
úředník	2	5
žena v dom.	3	6
student	4	8
důchodce	5	7
dělník	6	3
podnikatel	7	1
nezaměstnaný	8	4

Budeme-li spolu se Scherhornem předpokládat, že orientace na rostoucí konzum není dost dobře slučitelná se zodpovědným environmentálním postojem, pak zjišťujeme, že různé sociální kategorie se liší mírou kompaktnosti svých postojů.

		konzumní orientace	
		-	+
úcta vůči přírodě	+	1	3
	-	4	2

ad 1) Tato skupina se vyznačuje zároveň průměrnou až nadprůměrnou mírou deklarované úcty k přírodě a zároveň se v nejmenší míře přihlásila k hodnotám konzumu. Lze ji proto považovat za nadějnou z hlediska ekologické citlivosti. patří do ní ženy v domácnosti (úcta 3., konzum 6.), studenti (4,8) a důchodci (5,7). Jedná se vesměs o lidi dočasně či trvale umístěné na spodním okraji příjmových kategorií. Proto nemusí být vždy zřejmé, zda jejich konzumní střídmost by vydržela i v případě šancí na vyšší spotřebu.

ad 2) Protipólem jsou ti, kdo jednoznačně preferují konzum a zároveň vykazují nízkou mírou úcty vůči přírodě. Patří sem jednak podnikatelé (úcta 7., kon-

zum 1.), jednak dělníci (6,3). Spojuje je aktivní účast na tvorbě umělého bohatství a určitý despekt vůči světu pouhé přírody redukované v jejich očích zřejmě na pouhý přírodní zdroj. Z hlediska priorit udržitelného rozvoje lze jejich postoj považovat za vysoce problematický. Viz obdobnou kategorii konzumentů v Scherhornově typologii.

ad 3) Tato skupina proklamuje ve zvýšené míře úctu k přírodě, zároveň však ve zvýšené míře cení hodnoty konzumu. Vysvětlení je několik. Buďto je její citlivost vůči hodnotám přírody skutečně jen proklamativní, anebo se jedná o stejný postoj, jenž nejpočetnější skupině Scherhornovy typologie umožňuje věřit, že rostoucí osobní konzum nepřichází na úkor větší a rozsáhlejší devastace přírody. Z naší typologie sem mají nejbližše rolníci (1,2) a v menší míře i úředníci (2,5).

U obou kategorií mohou být zmíněné motivy různě kombinovány. ad 4) Konečně poslední skupinu tvoří ti, kdo sice nepřikládají velkou váhu konzumu, nepocitují však ani zvláštní úctu vůči hodnotám přírody. Kategorie koresponduje s kategorií marginálních v Scherhornově typologii a zaplňují ji nezaměstnaní (8,4), blízko k ní mohou mít snad i někteří důchodci (5,7). Absence hodnot konzumu zde nepramení z citlivosti vůči přírodě, je dána momentální nemožností konzumní orientaci rozvíjet.

Nastíněné úvahy otevírají ovšem prostor pro vznesení řady zásadních otázek, jež směřují především do oblasti sociologie vědění. Do jaké míry jsou postoje lidí vůči jejich životnímu prostředí a obecněji vůči přírodě determinovány jejich postavením v rámci společenské dělby práce, tedy jejich socioprofesioním zařazením? Nejsou spíše odrazem jejich individuálních psychických kvalit (vnímavost, tolerantnost, citlivost, schopnost hlubší reflexe svého postavení ve světě)? Hledat odpověď na podobné otázky má význam nejen z hlediska úvah o možnostech a vůbec plodnosti sociologického tázání, ale také z hlediska praktických potřeb mobilizace stoupenců a sympatizantů ekologických hnutí a aktivit.

Literatura:

- Towards Sustainable Europe. Nottingham, Russell Press 1995.
 Veenhoven, R.: The Study of Life Satisfaction. Erasmus University, Rotterdam 1993.
 Scherhorn, G.: Über Konsumentenverhalten und Wertewandel: die Notwendigkeit der Selbstbestimmung. in: Politische Ökologie Special, September/October 1993.
 Vavroušek, J. a kol.: Lidské hodnoty pro trvale udržitelný život. První etapa řešení projektu podporovaného GA ČR, reg.číslo 403/94/1576.

ON THE RELATIONS TO NATURE

The article deals with human values in their relations to ecology. The author starts from the distinguishing of values carried out by Josef Vavroušek in accordance with the degree of ecologi-

O VZTAHU K PŘÍRODĚ

cal perceptiveness. He comes with several hypotheses about the state of ecologically perceptive values among the population. He also pays attention to some problems which are connected with the research in the field of value orientation. At the same time he poses a fundamental question — to what extent are the value orientations determined by the professional status of people and how far are they the consequence of their individual mental qualities.

